

ČESLAV MILOŠ

ABECEDAR

Prevela s poljskog
Ljubica Rosić

■ Laguna ■

Naslov originala

Czesław Miłosz

ABECADŁO

Copyright © 2001, The Czesław Miłosz Estate.

All Rights Reserved.

Translation copyright © ovog izdanja 2014, LAGUNA



Objavljivanje ove knjige podržao je
Instytut Książki – the © POLAND Translation
Programme.



Kupovinom knjige sa FSC oznakom
pomažete razvoj projekta odgovornog
korišćenja šumskih resursa širom sveta.

SW-COC-001767

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

ABECEDAR

Sadržaj

<i>Uvodna reč posle više godina</i>	9
ABECEDAR.	11
<i>Komentari (Ljubica Rosić)</i>	365
<i>Indeks imena.</i>	431
<i>Indeks odrednica.</i>	459
<i>Ljubica Rosić: Maestro savladanog očaja</i>	463

Uvodna reč posle više godina

Iz biografija ljudi od pera saznajemo da su se mnogi od njih još u detinjstvu predano bavili sastavljanjem romana i priča. Međutim, ja nikada nisam osećao želju za takvim pripovedanjem, izmišljanjem junaka i njihovih doživljaja. A i kasnije, roman kao žanr nisam mnogo cenio.

Abecedar sam pisao umesto romana ili kao nešto na granici romana, u skladu s mojim stalnim traganjem za „obuhvatnijom formom“. Upitao sam se zašto se ne bih oprobao u formi koju dosad nisam koristio, koja daje mnogo slobode pošto ne juri za lepotom, već registruje činjenice. Vodilo me je sećanje na ljude i događaje, ne dozvoljavajući mi doterivanje, terajući me napred, samo da još nekoga ili nešto smestim u knjigu. Možda će čitalac osetiti to obilje materijala koje traži da izađe na svetlost dana, tako da se iza svake stranice kriju druge, koje bi mogle da budu napisane. Ipak, glavne vrline ove zbirke jesu hirovitost i ležernost.

Ne bih hteo da na čitaoca ostavim utisak da je ova knjiga za mene malo važna. Rad na njoj odgovarao je mojoj

dubokoj unutrašnjoj potrebi, koju sam s godinama sve više osećao: potrebi da zaronim u taj ljudski čestar koji nazivamo istorijom naše savremenosti ili, jednostavno, našom civilizacijom. Čudan je to spektakl i sâm sam se, učestvujući u njemu, čudio nekakvom obilju koje je izmicalo rečima. Starost me je pretvorila u kuću otvorenu za glasove ljudi koje sam nekada poznao, kao i za one koje sam znao samo po čuvenju ili iz knjiga. Čitavo klupko isprepletenih sudbina, tragičnih i komičnih; boje, oblici, zvučanje različitih jezika i različitih akcenata. Zapazio sam i to da sam prema svojim bližnjima više blagonaklon nego što sam bio u mladosti, da sam manje sklon da ih osuđujem, mada ponekad podležem lošim navikama i ispod mog pera omakne se pakost. Ali živeo sam u vreme ogorčenosti, mržnje i gneva, dakle, i tako vrlina autorske pravde kod mene ne ispada najgore.

Prevoditeljka *Abecedara* na engleski jezik, profesorka Medlin Levajn sa Univerziteta Severna Karolina, iznela je tezu da moja različita prozna dela čine neku vrstu romanesknog mozaika o dvadesetom veku. Možda je u pravu, a ako je tako, onda znači da sam, ne nameravajući da slikam svoj vek u romanima, nešto ipak naslikao.

Krakov, oktobar 2001.

ABECEDAR

*Kad vidim da drugi pate, rastužim se, jer kao da
pate za mene.*

KARL JASPERS

*Svaki život, kad se dobro poznaje, smešan je. Ako
se poznaje još bolje, ozbiljan je i strašan.*

ELIJAS KANETI



A ipak, naputovao sam se. Donekle po svojoj volji, ali pretežno zbog okolnosti koje su me po svetu nosile. Već kao učenik srednje škole u Vilnu pokušavao sam da sredim u sebi slike rata i revolucije u Rusiji, a osim toga sve je bilo budućnost i beskrajno obećanje. Koliko je samo emocija, loših i dobrih, trebalo da utrošim da bih živio, zaredom, u Francuskoj, Italiji, Švajcarskoj, Belgiji, Holandiji, Danskoj, Švedskoj – ne mogu čak ni da nabrojim, a tu su i Severna i Srednja Amerika. Dakle, premašio sam snove svoga oca putnika, mada uprkos romantičnoj želji nisam uspevao da se pojavljujem u ulozi kolekcionara mestâ i zemalja, jer su me isuviše pritiskala tzv. životna pitanja. Uostalom, ono što je još početkom dvadesetog veka moglo da se smatra egzotičnim, s vremenom se pretvaralo u opštepoznato, u duhu epohe sve bržeg kretanja.

Moji preci su retko prelazili granice svog KJEJDANSKOG* sreza da bi posetili neki od naših gradova, Vilno ili Rigu,

* Imena, izrazi i pojmovi složeni u osnovnom tekstu KAPITELHENOM ukazuju da postoji odrednica pod tim nazivom u *Abecedaru* ili u okviru Komentara na kraju knjige. (Prim. prev.)

ali moj otac je još pre KRASNOJARSKA, 1910. godine, doneo sa svog baltičkog putovanja nešto iz Evrope i, prelistavajući album o Holandiji, pažljivo sam posmatrao kanale Amsterdama. Isto onako kao što sam se zagledao u FOTOGRAFIJU SVOG OCA NA PALUBI NANSENOVOG BRODA, na ušću Jeniseja, iz 1913. godine.

U mom detinjstvu bilo je malo fotografija i predstave o stranim zemljama hranile su se crtežom ili drvorezom, na primer ilustracijama za knjige Žila Verna i Majna Rida. Ali već je nastupao film.

Mnogi gradovi, mnoge zemlje, i nikakve kosmopolitske navike, naprotiv, stidljivost provincijalca. Pošto bih se nastanio u nekom gradu, nisam voleo da izlazim iz svog kvarta i morao sam svakodnevno pred očima da imam iste slike. U tome se izražavao strah od bavljenja nevažnim poslovima, od gubljenja središta ili duhovnog doma. Uostalom, definisao bih to malo drugačije. Čitavog života stvaramo svoje sopstvene mitologije, ali one iz rane faze najintenzivnije traju. Što sam se više prostorno udaljavao (a Kalifornija je verovatno dovoljno daleko), to sam više tražio vezu s nekadašnjim sobom, onim iz Šetejnja i Vilna. Time se tumači moja privrženost poljskom jeziku. To izgleda lepo, patriotski, ali u stvari zatvarao sam se u svoju tvrđavu i podizao pokretne mostove – oni naokolo neka luduju. Potreba za priznanjem, a ko je samo nema, nije bila dovoljno jaka da me odande izmami i privoli da pišem na engleskom. Bio sam pozvan za nešto drugo.

Povratak, posle više od pola veka, u moje rodno mesto i u Vilno bio je kao zatvaranje kruga. Umeo sam da cenim to što mi se pružila prilika za takav neobičan susret s prošlošću, mada su snaga i složenost doživljaja prevazilazili moj jezički fond. Možda sam prosto zanemio od prejakih osećanja i

zato se okrenuo posrednom ispovedanju, znači, umesto da govorim o sebi, počeo sam da pravim neku vrstu registra biografija i pojava.

Abramovič, Ludvik. Vilno je uvek bilo kao grad iz bajke, mada, dok sam živeo u njemu, nisam bio sasvim svestan ove njegove odlike. U prošlosti su postojala tajna udruženja – naravno, znalo se za „DRUŠTVO ŠUBRAVACA“, za masonske lože, za „DRUŠTVO FILOMATA“, ali za vreme studija nisam smatrao svoju sadašnjost podjednako slikovitom i tek kasnije, kad sam je rekonstruisao, saznavao sam razne pojedinosti.

Ludvik Abramovič izdavao je o svom trošku *Pšeglond vilenjski* pre Prvog svetskog rata i posle rata, sve do tridesetih godina – novine znatno većeg značaja od njihovog skromnog izgleda i tiraža. Izražavale su mišljenje malobrojnih znalaca i izabranika, poput elitnih kružoka iz vremena prosvetiteljstva. Jer, bio je mason po ubeđenju, što je značilo da je ostajao veran izvesnim zakonitostima našega grada i u dvadesetom veku, povoljnom za stvaranje ekskluzivnih grupa u ime plemenitih parola.

Kad je u Velikoj kneževini Litvaniji 1822. godine naredeno raspuštanje masonskih loža, u Vilnu ih je bilo deset, ne računajući tajna omladinska društva. Ali ostale su porodice koje su čuvale masonske tradicije, takve kao Romeri, Putkameri, Vereščaci, Hreptoviči. Ipak, tek 1900. godine obnovljeno je „Societas šubraviensis“, koje je svake nedelje održavalo svoje sastanke u „Domu kod Rakaža“, odnosno u stanu s pogledom na SPOMENIK MURAVJOVA VEŠATELJA. To nije bila loža, već u krajnjem slučaju debatna grupa, koju je osnovao advokat Tadeuš Vrublevski, legendarna ličnost Vilna, osnivač Biblioteke „Vrublevski“.

Mada nemam vesti iz prve ruke, ponešto sam čuo i čitao. Otrprike od 1905. godine nastaju lože „Litva“ (u kojoj je bio aktivan Vrublevski), „Tomaš Zan“ i, navodno obnovljen, „Revnosni Litvanac“. Kako sam saznao od mog bivšeg profesora Stanislava Svjanjeviča koji se, mada revnosni katolik, s masonima mnogo družio, lože su (u njima su bili mnogi univerzitetski profesori) bile aktivne u dvadesetogodišnjem međuratnom periodu. Bez ove posebne sredine, u kojoj je bilo teško razlikovati društvene od organizacijskih veza, duša Vilna bila bi siromašnija.

Ludvik Abramovič je bio predstavnik ideologije u kojoj su se povezivali demokratizam, multinacionalnost i „zavičajnost“. Pre Prvog svetskog rata u loži „Litva“ bili su, osim Poljaka, Litvanci i Belorusi. Posle rata došlo je do podele po nacionalnosti, istovremeno su se „zavičajci“ borili protiv ENDECIJE i osuđivali diskriminaciju prema drugim jezicima. Najpoznatiji masoni „zavičajci“ (ovi pojmovi su se skoro poklapali) bili su i Mihail Romer, advokat Bronislav Kšižanovski i Jan Pilsudski (brat maršala Pilsudskog), ali ova orijentacija nalazila je pristalice i u drugim polujavnim udruženjima, kao što je bio „Seniorski klub skitnica“. *Pšeglon d vilenjski* bio je jedan od listova na poljskom jeziku, ali izjašnjavao se protiv pripajanja Vilna Poljskoj, a za obnavljanje multinacionalne Velike kneževine s Vilnom kao prestonicom, i kritikovao Juzefa Pilsudskog zbog napuštanja federativne ideje.

Bio je to potpuno utopijski program koji su odbacivali kako većina Poljaka, tako i Litvanci i Belorusi. Bliski Abramovičev saradnik Mihail Romer, koji je 1914. godine u Krakovu stupio u LEGIJE, na svoj način je presekao Gordijev čvor, prekidajući veze sa Pilsudskim zbog Vilna. Preselio se u Kovno, gde je predavao pravo i dva-tri puta bio izabran za

rektora Kovnenskog univerziteta. Ostavio je dnevnik u više tomova, pisan na poljskom.

Čitao sam *Pšeglond vilenjski* i mislim da je ostavio na mene veliki utisak. Ne mogu da se odbranim od zamišljanja Abramoviča kao mudraca Sarastra u Mocartovoj *Čarobnoj fruli*, odnosno kao plemenitog i pomalo naivnog reformatora koji veruje u razumnu humanost.

Abramovičuvna, Zofja. Ludvikova ćerka. Ta prezimena – Abramovič, Ahmatovič, Ahremovič, Alhimovič verovatno i Arćimovič – bila su tatarski elemenat u vilnjanskom mozaiku. U stvari, poznao sam je samo po tome što se upisala u našu Knjigu. Bila je dve-tri godine starija, a svi koji su završavali školu prelazili su iz društva „PET“ u „Alfu“, tako bar tvrdi STANISLAV STOMA, mada je tada, 1928. godine, „Alfa“ izgleda već nestala. Pokušavam da vidim Abramovičuvnu, ali nisam siguran nije li to lice nekog drugog. U društvu „Pet“ je bila i Mila, ćerka profesora poljskog prava Stefana Erenkrojca, bivao sam u njihovoj kući. Profesor Erenkroj je bio član Poljske socijalističke partije (umro je u sovjetskom zatvoru). Možda su kružoci prosvetiteljske tradicije u Vilnu pogodovali osnivanju malog rasadnika, izabranog od viših razreda muških i ženskih srednjih škola.

Posle više godina napisao sam na jednoj od mojih knjiga posvetu, čiji je humor katolički publicista Stanislav Stoma pravilno ocenio: „Stašu, koji me je uveo u masonsku ložu.“ I zaista, „Pet“ je bio niži stepen opštezemaljskog „Zeta“, znači, potpuno nemasonske organizacije.

Nismo bili naročito ideološki, samo antisjenkjevičevski i antiendecki. Sastanke smo održavali najčešće kod majke

DOREKA BUJNJICKOG, u Ulici Bankova. On je tada bio već student prve godine istorije.

Abramovičuvna je studirala klasičnu filologiju. Posle rata radila je kao profesorka u Torunju. Na polici imam njen monumentalni grčko-poljski rečnik u četiri toma. Od članica društva „Pet“ (Mila, Janka Domanjska) isticala se i Leokadija Malunovičuvna, takođe klasična filološkinja, profesorka KUL-a. Od drugova, Ignaci Svjenjicki je postao inženjer, za vreme rata pilot, kasnije se nastanio u Jorku, Pensilvanija. Dorek Bujnjicki je ubijen zbog suviše nesmotrene presude poljske ilegale. Dvometraš Jaha Rutski, nada poljske matematičke logike (i košarke), nestao je bez traga i glasa 1939. godine, navodno, poginuo je kao vojnik za vreme sovjetske invazije.

Abraš. Abrašu sam upoznao u Parizu kad sam stanovao u Latinskom kvartu, posle prekidanja veza sa varšavskom vladom, dakle, 1952. godine. Bio je poljski Jevrejin, prezivao se Zemš. Studirao je na Sorboni, tačnije, bio je večiti student, znači, pripadao je ljudima koji su se držali studentskog načina života jer im je bio alibi za oslobađanje od obruča karijere, posla itd. O svojoj prošlosti mi je malo pričao. Bio je u poljskoj vojsci u Engleskoj i, kako je tvrdio, tamo su ga mučili antisemiti. Potom se u Palestini tukao s Englezima. U Parizu je živeo u bedi, stanovao je negde u potkrovlju, a ŽANA ERŠ i ja smo pokušavali da mu pomognemo, ali ovde se pojavljuju rupe u sećanju. Ponovo sam ga sreo 1970. godine, posle studentskih pobuna 1968. godine. Veoma aktivno je učestvovao u toj revoluciji. Kad sam ga pitao zašto, odgovorio je: onako, štosu radi.

U Berkliju je 1968. godina bila drugačija nego u Parizu, s drugačijim uzrocima i drugačijim tokom. Istina, postojali

su pokušaji da se pale knjige, ali nije rušeno drveće, kao što su učinili francuski studenti sekući platane na Bulevaru Sen Mišel da bi podizali barikade. Pošto sam izbliza video vođe demagoge, u Berkliju nisam osećao nikakvu želju za popuštanjem, međutim, mogu da razumem KOTA JELENJSKOG, koji je odobravao parisku pobunu radikalnije, kao slobodarsku i opštu revoluciju. Nažalost, ocena tih događaja zavisila je verovatno od životnog doba. Bilo mi je tada pedeset sedam godina i, u krajnjem slučaju, mislim da sam im zavideo.

Abraša je izvršio samoubistvo, ali nisu mi poznati ni datum ni okolnosti pod kojima je to učinio.

Academy of Arts and Letters, American. Prototip Akademije književnosti bila je *Académie Française*, koja je radila i kao kodifikatorka, iskorenjujući sa žarom reči smatrane suviše dijalekatskim ili profesionalnim (poljoprivreda, ribolov, lov), znači, stala je u odbranu „klasičnog“ francuskog jezika. Kad je Poljska 1918. godine ponovo stekla nezavisnost, stalno su vođene diskusije oko Poljske akademije književnosti, sve dok najzad nije osnovana, ne bez skandala. Ustanovljena je Nagrada mladih i kad ju je 1938. godine dobio STANISLAV PJEŃTAK, koji je u to vreme boravio u Francuskoj, BOLESLAV MIĆIŃSKI pisao je u pismu majci svojim ruskim s humoriističkim prizvukom: „LUŠČE BI MILOŠ PREMIJU POLUČIL“.

I sâm sam postao akademik. Amerika ima dve akademije. Prva, u Kembridžu, *The Academy of Arts and Sciences*, okuplja naučnike različitih oblasti, uključujući i proučavaoce književnosti, muzike i umetnosti. Izabran sam u nju očigledno kao profesor. Druga, u Njujorku, veoma dugo je vodila dvostruki život, kao *The Institute of Arts and Letters* i kao *The Academy of Arts and Letters*. Izabran sam za člana Instituta

1982. godine, a nekoliko godina kasnije glasali smo za ujedinjenje u jednu Akademiju. U njoj su se našli svi najpoznatiji stvaraoči Amerike u oblasti književnosti, muzike, arhitekture, vajarstva i slikarstva. Svake godine dodeljivane su mnoge nagrade iz legata privatnih lica. Lepo sedište, u kome se održavaju *parties* i ručkovi, u kojima elita izražava međusobne počasti. Pošto sam stanovao na Zapadnoj obali, mogao sam samo jednom ili dva puta godišnje da učestvujem na ovim svečanostima. Posle ispijenih mnogih čašica pića u vrtu, na jasnoj svetlosti majskog podneva, poslednji put sam razgovarao sa DVAJTM MAKDONALDOM koji je ubrzo posle toga umro. Starog jarca je zainteresovala moja prijateljica koja je zaista imala lepu haljinu i divno izgledala.

Akademija se ne sastoji samo od uglednih staraca i na njenom spisku su sigurno i oni članovi čija će imena ostati. Pa ipak, o izboru odlučuje popularnost, merena intrigama i spletkama njujorškog establišmenta, što znači da se trajna vrednost i trenutna popularnost nalaze u jednom domu. To se vidi na spisku Akademijinih počasnih članova. OD NAŠIH ISTOČNIH SEPTENTRIONA bili su: Bela Ahmaduljina, Vaclav Havel, Zbignjev Herbert, Milan Kundera, Aleksandar Solženjicin, Andrej Voznesenski i Jevgenij Jevtušenko. Kad je poslednji izabran, Josif Brodski je u znak protesta izašao iz Akademije.

Adam i Eva. Najveća vrlina biblijske priče o našim praroditeljima jeste to što je nerazumljiva i verovatno zato deluje na nas jače od bilo čega razumljivog. Zato Lav Šestov i kaže da je teško zamisliti da su nepismeni pastiri sami izmislili zagonetni mit nad kojim već nekoliko milenijuma mislioci lupaju glavu.

Raj u kome nema bolesti ni smrti i u kome dvoje ljudi doživljava potpunu sreću. U tome što su pojeli zabranjeno voće s drveta saznanja dobra i zla narodna mašta je rado vide-la seksualno ostvarenje, ali Džon Milton u *Izgubljenom raju* ide za drugom tradicijom i veoma ubedljivo opisuje ljubav Adama i Eve kao deo njihovog rajskog stanja.

*Tako zborаше majka svih nas, a oč'ma
Pokornosti punim, bespogovorne, bračne
I predaje blage, 'pol obgrliv' ga ona
Osloni se na praoca našeg; grudi njene
Nage sretoše pod slapom zlatnim.
Kovrdža njenih skrivene.**

Dakle, šta znači drvo saznanja dobra i zla? Množe se naga-đanja. Neki jevrejski poznavaoци *Biblije* iz sistema hebrejskih slova iščitavaju skriveni smisao. Posmatrači naše civilizacije i ćorsokaka u koji je zapao razum vide u glasu Zmije iskuše-nje racionalizma. Drugi tvrde sasvim suprotno – da od jede-nja zabranjenog voća poćinje istorija ćovećanstva, jer su pre toga Adam i Eva živeli nesvesnim, ćivotinjskim ćivotom, što znaći da je ćavo-Zmija bio u pravu kad je govorio da će im se otvoriti oći. Uostalom, Stvoritelj je takoće bio u pravu kad ih je upozorio da će umreti ako okuse to voće. Najćećeće je, ipak, isticano izvrsno prijateljsko poverenje koje su Adam i Eva ukazivali Bogu pre nego što su prekršili zabranu. Katastrofa je nastala kad su oni Boga spustili na nivo obićnih bića i osumnjćili za ljubomoru; prvi greh je, dakle, bio ćin oholosti.

* Džon Milton, *Izgubljeni raj i raj ponovo stećen*, „Filip Višnjić“, Beograd, 2002, s. 226. Prevod Darko Bolfan, prepev Dušan Kosanović. (Prim. prev.)

Zašto su posle kršenja zabrane primetili da su goli i zašto su se postideli? To je verovatno važno, ali sasvim nerazumljivo. Može se beskrajno dugo o tome razmišljati. Stupili su na put istorije, civilizacije, a golotinja je njena negacija? I zato je Bog morao da im sašije odeću od životinjske kože? I zašto je taj jedan trenutak izazvao takve posledice: ne samo njihovu smrt već i potpunu promenu u prirodi jer je i priroda u raju bila besmrtna. I ne samo to, već i praroditeljski greh koji opterećuje svakog muškarca i svaku ženu tokom bezbrojnih pokolenja. Na sreću, katolička teologija ubraja praroditeljski greh u verske tajne i ne trudi se da objasni zašto ga nasleđujemo.

Po našem najdubljem uverenju, koje seže do srži našega bića, trebalo bi da živimo večno. Osećamo svoju prolaznost i smrtnost kao prinudu koja se vrši nad nama. Samo je raj stvaran, svet je nestvaran i privremen. Zato tako emocionalno doživljavamo priču o padu, kao da ona priziva nekakvu staru istinu u uspavanom sećanju.

Adamič, Luj. Sigurno se niko od mojih poljskih vršnjaka nije bavio ovim čovekom, a možda nije uopšte ni čuo za njega. Moj dvadeseti vek nije ipak samo poljski već i američki, a ako je tako, Adamič ne bi trebalo da bude izostavljen. Bio je jedan od najpoznatijih američkih pisaca u vreme Ruzvelta. Poticao je iz Slovenije. U Ameriku je došao kad mu je bilo trideset godina. Naučio je engleski jezik i, zahvaljujući školi, stekao entuzijazam za demokratiju. Bio je mlad kad se istakao kao autor proze na granici reportaže i romana. Uglavnom reportaže, jer je žudno gledao i beležio. U američkom *melting potu*, ili loncu, video je nešto što dotle nisu zapažali pisci malo upoznati sa evropskim jezicima: ogromne mase

imigranata iz slovenskih zemalja, Slovence, Slovake, Poljake, Čehe, Hrvate, Srbe, Ukrajince. Sudbine tih emigranata, pretežno teške, tema su Adamičevih knjiga i autor ume ovde da nastupa kao branilac i predstavnik svojih junaka. To je očigledno proleterska Amerika, javno ili tajno diskriminisana. Uostalom, dokaz za to bili su zakoni, uvedeni dvadesetih godina, koji ograničavaju broj viza za takve zemlje, to znači istočnoevropske i južnoevropske. Više decenija kasnije u američku književnost će stići dela u stihu i prozi, pisana na engleskom, o sredini različitih etničkih grupa – crnačkoj, jevrejskoj, kineskoj, japanskoj. Adamiču ovde pripada prvenstvo ali, bar dosad, skoro da nije imao naslednike. S obzirom na visok procenat slovenskih došljaka, njihovo neznatno učešće u visokoj kulturi je začuđujuće. Glavni razlog bio je verovatno pretežno nizak društveni položaj porodica, koje su decu rano slale da traže posao, a ako su ona i išla na studije, onda su zaobilazila humanistiku. Osim toga, beli crnci su koristili boju svoje kože i često menjali prezimena, tako da su zvučala anglosaksonski, dakle, teško je bilo prepoznati njihovo poreklo.

Adamič ostaje važan glas progresivnog i liberalnog *NEW DEALA*. O njegovoj popularnosti svedoči poziv u Beli dom na konferenciju s Ruzveltom i Čerčilom, koji je dobio krajem rata. Njegovu naglu smrt mnogo je komentarisala štampa: samoubistvo ili političko ubistvo? Nikada nije prestao da se interesuje za svoju rodnu zemlju i izjasnio se za Titovu Jugoslaviju, što mu je povećalo broj neprijatelja među jugoslovenskim imigrantima, podeljenim po nacionalnostima, koji su se međusobno mrzeli.

Danas je Adamič zaboravljen, i to potpuno. To mora nešto značiti, u svakom slučaju dokazuje da je krajem rata nastala drugačija Amerika. Ipak, kad sam odmah posle rata prvi

put doputovao u Ameriku, naišao sam na Adamičeve knjige i mnogo sam iz njih naučio, one su takođe začinile moje američko iskustvo sažaljenjem i grizom savesti.

Nije mi bilo suđeno da u Americi doživim bilo kakvu diskriminaciju, naprotiv, odmah sam bio deo bele elite. Najpre s diplomatskim dokumentima, a za vreme drugog boravka kao punopravni građanin univerzitetskog kampusa. To se slagalo s mojom sudbinom čoveka klasne privilegije, koji je ipak čuvao svest o tome. Možda poljski stipendisti u Parizu tridesetih godina nisu razmišljali o masama besposlenih radnika, ja jesam. Isto tako, kasnije sam bio svestan da u svoju ocenu Amerike treba da uvedem ispravku, jer nikada nisam bio jedan od onih imigranata koji osim svojih mišića nemaju ništa za prodaju.

Kad su radnici u Detroitu saznali da je Poljak dobio Nobelovu nagradu, rekli su nešto što sadrži njihovo gorko znanje: „To znači da je on dva puta bolji od njih“, jer prema njihovom iskustvu s fabričkim majstorima tek je dvostruko ulaganje veštine i rada moglo da nadoknadi manu porekla.

Posleratna Amerika masovnih omladinskih pokreta protiv rasizma i rata bila je u izvesnom smislu manje narodna i proleterska nego ona Adamičeva. Studenti koji su poticali iz imućnih i obrazovanih porodica nisu imali mnogo simpatija za fizikalce (*red necks*) i njihove starovremenske vrednosti. „Politička korektnost“ koja je ostala iz tih pokreta obuhvatala je zaštitu takozvanih „etnika“, znači, nije gajila netrpeljivost prema njima kao nečemu lošem.

Ethnics, to znači ti, o kojima je pisao Adamič, ali i Grci, Italijani, Portugalci, nisu organizovani tako da predstavljaju pritisak. *Ethnic Millions Political Action Committee*, odnosno, EMPAC, po zamisli njegovog tvorca MAJKLA NOVAKA, trebalo je da zameni akciju pojedinačnih etničkih grupa

koordiniranom akcijom. Bio sam član te organizacije, verovatno uglavnom zato što sam se sećao Adamiča.

Adamiti. Da svi idu goli – moji nejasni erotski snovi u detinjstvu. Ali ovi snovi su skoro opšti i daju podsticaj sektama ADAMITA koje se tokom vekova pojavljuju, iščezavaju i ponovo vraćaju. Čitajući o češkim husitima saznao sam da su imali velike teškoće sa adamitima, koji su im krišom preuzimali pristalice na periferiji njihovog pokreta. Povratak u raj, odnosno, prvobitnoj nagosti i nevinosti, morao je biti težak u uslovima klime na severu. Zanima me kako su to uspevali. To je početak petnaestog veka, ali mora da je tada lebdelo nešto u vazduhu, ako je Hijeronim Boš, crpeći iz lokalnih, izgleda jeretičkih izvora u Holandiji, naslikao *Vrt uživanja*, neobično senzualan san o predelu opšte golotinje, istina, ne zna se da li je to bila pohvala ili upozorenje.

Stanislav Ježi Lec govorio je negde o torturi, kakva može biti društvo golih žena zakopčanih do grla. Na večerama u ratnoj Varšavi, kad su gosti produžavali da piju posle policijskog časa, s čuđenjem sam otkrio u ženskom delu društva potrebu za svlačenjem sa sebe svega – možda stalnu, koja se oslobađala samo alkoholom.

Ahrem-Ahremovič, Gracijan. Jedva senka, ali prepoznao bih ga. Student Fakulteta umetnosti Univerziteta „Stefan Batori“ u Vilnu, možda je bio već asistent. Specijalnost: grafička dekoracija knjiga. Takođe je pisao. Za njega bi se moglo reći: zdepast, čvrste građe. Studentska kapa: meka, s malo naglašenim rogljevima, pepeljaste boje, na njoj univerzitetski grb, vučje kljove.

Alhemija. U toku svog života bio sam svedok menjanja društvenog položaja ove reči. Poznato je da je alhemija najpre bila samo prednaučna hemija, odnosno oblast svojstvena vremenu u kome je granica između magije i nauke bila nejasna. Potom su proučavaoci koji su se posvetili veku alhemije, to jest sedamnaestom veku, i postavljali pitanje šta je zapravo, u ono vreme, značila nada u pronalaženje filozofskog kamena i dobijanje zlata, otkrili duhovnu dimenziju alhemijskih operacija i njihovu vezu s čitavom hermetičkom tradicijom. Posle toga počela je era poštovanja simbola i arhetipova, čemu je mnogo doprineo Karl Jung, a svakako i MIRČA ELI-JADE i mnogi drugi. U svakom slučaju, laboratorija alhemičara prestala je da bude samo mesto gde se nalaze čudne retorte, sprave za destilaciju i mehovi za raspirivanje vatre, jer se tamo vršila i t r a n s m u t a c i j a (alhemičarima draga reč koja znači pretvaranje jednog elementa u drugi) višeg reda. Tako je prisvojen pojam duhovne alhemije, poznat u učenjačkim krugovima sedamnaestog veka.

Moja životna avantura mogla bi da se predstavi ovako. Zelen, provincijalan, slabo obrazovan, nezasluženo sam dobio pravo ulaska u laboratoriju alhemičara i, sklupčan, sedeo sam tamo mnogo godina posmatrajući i misleći. A kad sam odande izašao u daleki svet, pokazalo se da sam mnogo naučio.

Alhimovič, Česlav. Išli smo u isti razred gimnazije „Zigmunt August“ u Vilnu, valjda svih osam godina. Jednoga trenutka sam ga omrznuo. Ove mržnje (na primer, prema blizancima braći Kamf) mora da su imale uzrok u nekoj vrsti zavisti, na primer, dugonog, crnpu rast, dobar košarkaš, Alhimovič je mogao da nervira mene, bucmastog. U svakom slučaju,

došlo je do dvoboja pesnicama u krugu navijača. Mislim da je studirao na Glavnoj trgovačkoj školi u Varšavi, posle čega je radio u banci u Vilnu. Slede AK (ZEMALJSKA ARMIIJA) i hapšenje u Rusiji. Po povratku bio je činovnik u Varšavi, jedan od ZIGMUNTOVACA, potpisivanih na dopisnicama, koje su nama, drugovima u Kaliforniji, Stašu Kovnackom i meni, slali za godišnjicu mature. Odavno već nije živ, a i Staš je umro.

Alik Protasevič. Bio je to prvi moj susret sa svirepošću gospoda Boga, otkriće da Najviši sud može da vodi računa o mnogo čemu, ali ne i o načelu saosećanja u našem shvaćanju. Aleksander, odnosno Alik, Rus, bio je moj školski drug. Rusa, tih koji su ostali iz vremena carizma, bilo je u Vilnu malo. Njegova sestra bila je moja koleginica na studijama prava. O tome da je Alik stranac, jer je Rus, u našem razredu ni govora nije moglo biti. On je učestvovao u svim našim događajima i izletima. Sećam se jednog izleta pešice u TROKE. Kad bismo se umorili, govorio je da treba da napravimo PRIVAL i pravili smo predah u rovu kraj puta. OTUDA U MOJOJ PESMI:

*Možda su u Sarlatu napravili predah
(kako je moj siroti Alik govorio, prival).*

Ali razboleo se, a bilo mu je tada valjda petnaest godina, i više se nije vratio u školu. Dobio je paralizu – verovatno je to bio poliomijelitis, mada u ono vreme ovu bolest nisu tako nazivali. Voleo sam ga i posećivao. Godine sakatosti. Polako je naučio da, držeći se na štakama, napravi nekoliko drhtavih koraka. Kanije sam upoznao razne ljude koji su snagom

volje naučili da žive normalno i pored sakatosti. Međutim, Alik, punokrvan, čvrste telesne građe, teško je podnosio svoju telesnu nemoć, bio je u dubokoj depresiji i u njegovom spokojstvu skoro da se čulo pitanje: „Zašto ja?“

Alkohol. „Posle večere obično smo pili kod gospodina Rudomine *LUTISSIME*, a posle svakog 'Živeli!' i ispijanja nadušak, čuli su se lovački rogovi i veselo pevušenje devojaka u horu:

Popio, popio, nije ostavio!

Ha! ha! Nije ostavio.

Bog ga blagoslovio –

Ha! ha! Blagoslovio!“

IGNACI HOĆKO, *Litvanske slike*, Vilno, 1843.

Ta prošlost me opterećuje. Pripadam naciji vekovima zatrovanoj pijanstvom. Kod mene to nije počelo rano. Prvi put sam se opio na maturskoj večeri u restoranu „Zatišje“, ali u godinama studija nisam pripadao nikakvom „konventu“ i nisam nosio studentsku kapu, a u našem „Klubu skitnica“ nije se pilo čak ni pivo. Mada, kad bih došao do nekakvih para, išao sam, najčešće sa Draugasom, u male jevrejske restorane u uskim uličicama blizu Nemačke ulice na hladnu votku i specijalitete jevrejske kuhinje.

Pravo pijenje počelo je u Varšavi, za vreme okupacije – s Ježijem Andžejevskim i JANKOM. Kod njega je to postepeno prešlo u alkoholizam i dobio je cirozu jetre od koje je umro. Dosta je tužan moj trijumf: doživeti ove godine s čistom jetrom, mada to nije moja zasluga, već zasluga nasleđenih

gena. Pio sam mnogo, ali brižljivo sam odvajao vreme rada od vremena opuštanja. Pio sam votku, u Francuskoj vino, u Americi burbon.

Najgore je u alkoholu to što od čoveka pravi klovna. A trezveno oko u nama sve posmatra i kasnije stavlja ispred nas slike koje kvare naše dobro mišljenje o sebi. Stid, koji čovek tada oseća, može da ima pedagoški značaj jer podseća da su svi naši uspesi podriveni glupošću koja je u nama, dakle, nemamo za šta da se šepurimo. Stid, ali često i zakašneli strah, na primer, kad se setimo besmislenog pijanačkog provociranja Nemaca.

Odvratnost prema pijancima zbog njihove razuzdanosti sasvim je opravdana. Među književnicima mogao sam da posmatram BRONJEVSKOG, takođe HLASKA, a OSKAR MILOŠ mi je pričao o Jesenjinovim huliganskim nastupima u Parizu. Ovi primeri bili bi dovoljni da me navedu na apstinenciju, nažalost, suviše mnogo pokolenja mojih predaka je pilo da bih bio bez sklonosti prema čašici. Ne mogu da zamislim pijanog Gombroviča. Ne bi dozvolio da se pojavi pred ljudima bez svog oklopa.

A možda (to je samo hipoteza) Poljaci muškarci u dubini duše toliko ne vole sebe da se sećaju svojih pijanih stanja.

Amalrik, Andrej. Najnerazumljiviji događaj dvadesetog veka bio je verovatno pad države koja je samu sebe nazivala SSSR, a u spoljašnjem svetu nosila naziv *The Soviet Union* ili *L'Union Sovietique*. Astronomske sume trošene na najbrojniju političku policiju na svetu omogućile su joj da postane sila koja je raspolagala milionima dostavljača i mrežom logora ropskog rada na prostorima Evroazije. Bogato su finansirane propagandna i špijunska delatnost u inostranstvu, tako